

Букрєєв М. Ю.,
здобувач кафедри загально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ДЕЛІКТІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE CAUSES AND CONDITIONS OF COMMITTING ADMINISTRATIVE OFFENCES IN THE SPHERE OF BANKING ACTIVITIES

У статті наданий аналіз причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності. Висвітлено особливості причинних зв'язків між подіями і явищами в українському суспільстві й адміністративними деліктами у сфері банківської діяльності. Охарактеризовано окремі види причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності. Автор надав власну класифікацію причин вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: банківська діяльність, адміністративний делікт, причини, умови вчинення адміністративних правопорушень.

В статье предоставлен анализ причин и условий совершения административных деликтов в сфере банковской деятельности. Освещены особенности причинных связей между событиями и явлениями в украинском обществе и административными деликтами в сфере банковской деятельности. Охарактеризованы отдельные виды причин и условий совершения административных деликтов в сфере банковской деятельности. Автор предоставил собственную классификацию причин совершения административных деликтов в сфере банковской деятельности.

Ключевые слова: банковская деятельность, административный деликт, причины, условия совершения административных правонарушений.

The article provides an analysis of the causes and conditions of administrative offenses in the field of banking. The features of causal relations between events and phenomena in the Ukrainian society and administrative torts in the sphere of banking are highlighted. Some types of causes and conditions of administrative offenses in the sphere of banking activity are characterized. The author provided his own classification of the causes of administrative offenses in the field of banking.

Key words: banking, administrative, tort, causes, conditions of committing administrative offenses.

Постановка проблеми. Українська держава взяла на себе зобов'язання з розроблення і здійснення заходів, спрямованих на запобігання адміністративним деліктам, а також виявлення й усунення причин та умов, що їм сприяють. Необхідність вивчення цієї проблематики пов'язана зі створенням відповідних соціально-економічних і суспільно-політичних умов у державі щодо проведення належної нормотворчої і правовиховної діяльності, створення достатнього рівня нормативно-правового регулювання суспільних відносин і заходів відповідальності за посягання на них. Загалом, проблема вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності є досить «блючою» для банківської системи України та всієї економіки держави.

Різні аспекти причин та умов вчинення адміністративних деліктів висвітлювалися в роботах багатьох вчених, зокрема В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, А.Т. Комзюка, В.К. Колпакова, С.В. Надобко, М.В. Цвіка та ін. Проте в більшості праць досліджуються причини вчинення адміністративних деліктів загалом або питання адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність. Тому **метою статті** є детальне дослідження причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності та надання власної класифікації причин та умов вчинення адміністративних деліктів у вказаній сфері з метою удосконалення правового регулювання відносин у банківській сфері в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Одним із завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення є виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень [1, ст. 245]. Причинність є частиною детермінації будь-якого явища, і має зв'язок безпосередній з подією або явищем. Причинність адміністративних деліктів вибудовує ланцюг із понять «причина», «наслідок» і причинного зв'язку між ними. Причиною є явище, котре зумовлює, породжує інше явище – наслідок.

Самі адміністративні делікти не відбуваються відокремлено, а мають взаємозв'язки в загальній системі суспільних подій і явищ. Окремі категорії адміністративних деліктів, встановлені адміністративним законодавством, виявляють різноманітні зв'язки й особливості, котрі мають закономірності в загальному ланцюзі подій і явищ.

У юридичній літературі виділяються особливості причинних зв'язків, що виражаються таким чином:

– дія надає причині породити наслідок (тобто, реалізується причина за відповідних умов, наявність причин і умов не породжують наслідок самі по собі, адже лише дія чи бездіяльність надають можливість перетворити причини й умови на реальний адміністративний делікт);

– послідовність у часі причини та наслідку (причини можуть з'явитися майже одночасно з діями, проте причини завжди передують наслідку в часі);

– наслідок не може бути причиною тієї ж самої причини;

– існує однозначне співвідношення причини та наслідку: дія однієї й тієї ж причини в одних й тих же умовах завжди породжує один і той же наслідок;

– причина не зводиться до наслідку, а наслідок не повторює причину, адже є результатом перетворення (зміни) об'єкта [2, с. 58–70].

Відзначимо, що немає адміністративних деліктів, які б не мали своїх причин. Щоб називати певні події чи обставини причиною адміністративних деліктів, необхідною умовою є наявність зв'язку між такою причиною та наслідками. Адміністративний делікт у сфері банківської діяльності і є таким наслідком.

Суперечності та конфлікти в суспільстві здатні зумовлювати різні посягання на відносини в сфері банківської діяльності, на встановлений порядок управління. Причини вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності – це насамперед соціальні явища різного рівня, що призводять до вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності на масовому, груповому й індивідуальному рівнях. Під причиною слід розуміти явище чи їх сукупність, яке породжує інше явище, що розглядається як наслідок.

Причини вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності відповідно до наукових поглядів на причини вчинення правопорушень класифікують за значущістю в зумовлюванні, детермінації деліктів на основні (соціальні явища, яким належить визначальна, вирішальна роль у цьому процесі) та неосновні (явища, які лише полегшують вчинення правопорушень, здійснюють такий вплив на фоні головних факторів, саме завдяки ним, тобто т. зв. фонові явища) [4, ст. 147–150]. Пояснення причин адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності передбачає багатоплановий підхід. Такі причини розглядаються на різних рівнях у сукупності – на загальному (в державі загалом), особливому (у сфері банківської діяльності) й одиничному (конкретний делікт). Загальний рівень включає причини, що існують у суспільстві, здатні впливати на вчинення адміністративних деліктів загалом. Таким чином, у деліктології формується загальна концепція причинності й умов, які породжують адміністративні правопорушення, що розуміються як соціальні явища. Розбіжність між закріпленими правовими нормами і реальною поведінкою особи пояснюються розбіжностями їх інтересів і цілей.

Загальний рівень причин адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності охоплює такий соціальний аспект, як спосіб життя різних груп населення (соціальний, професійний, гендерний, віковий тощо). Деформація способу життя негативно впливає на поведінку цілих прошарків населення країни. За умов послаблення інститутів держави в процесі постійного реформування державних органів і послаблення контролю з боку суспільства такі деформації є джерелом конфліктів із подальшим відхиленням від традиційних моральних цінностей суспільства. Психологічні особливості суб'єкта адміністративного правопорушення формують настанови поведінки. Відповідно, йде схрещення чинників, що

спричиняють адміністративні делікти у сфері банківської діяльності.

Особливості психіки особи за несприятливих умов середовища підвищують ризик конфлікту особи з суспільством. Суб'єктивно-особистісні причини адміністративної деліктності у сфері банківської діяльності є первинними причинами і за рівнем прояву їх можна поділити:

– на індивідуальному рівні – причини конкретного адміністративного делікту у сфері банківської діяльності (неузгодженість дій суб'єкта з вимогами законодавства);

– на рівні соціальних груп (різні прояви деформації правосвідомості на груповому рівні, наприклад, серед підприємців чи банківських працівників);

– на загальносуспільному рівні (зміна соціальної, економічної, політичної і культурної систем, а також «психологічного стану» суспільства).

За основними сферами життя суспільства (за змістом):

– економічні – банківська діяльність безпосередньо пов'язана зі сферою економіки і на її стан напряму впливають економічні умови в Україні;

– соціальні – послаблення чи невиконання державою соціальної функції, незбалансованість соціальної політики, що викликає соціальну напругу: нерегулярна оплата праці, підвищення комунальних тарифів, недостатній рівень соціального забезпечення та страхування;

– політичні – зміни в ідеологічній і політичній сферах українського суспільства, тривале реформування політичної системи, загальна атмосфера політичної нестабільності, що призводить до нестабільності поведінки людей;

– ідеологічні – суперечності між старими і новими стандартами суспільної моралі, деформації правосвідомості, усвідомлення всездозволеності для певних груп у суспільстві, несприятливість правових обмежень вчинків людей, відсутність нормальної системи правового виховання;

– юридичні – суперечності в законодавстві, що стають підставою для зменшення поваги до законів; неефективна робота контролюючих суб'єктів і правоохоронних органів, що породжує зміни в правосвідомості і нестабільність правової поведінки людей.

За онтологічним статусом стосовно свідомості конкретної особи:

– об'єктивні – такі, що не залежать від волі особи і перебувають поза свідомістю (наприклад, неефективна робота контролюючих суб'єктів і правоохоронних органів);

– суб'єктивні – психічні явища (настрої, настанови, почуття, емоції) як частина складу індивідуальної свідомості людини, що безпосередньо визначають характер протиправної поведінки.

Залежно від визначення пріоритетності причин:

– соціологічні (формується з умов життя суспільства). Зміни в суспільстві стали порушувати традиційні норми (сімейні, релігійні, моральні та ін.), що призводить до руйнації засад цілісності суспільства (відчуження, загальної байдужості, агресивнос-

ті, емоційної нестабільності). Різний рівень соціального життя за умов розшарування суспільства визнається головною причиною деліктності;

– біологічні (біопсихологічні, біосоціальні) – виходять із природи людини, наприклад, внутрішня схильність до вчинення делікту, спадковість тощо [5, с. 370–374].

З'ясування причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності формує загальні підходи до вивчення зумовленості таких деліктів, дозволяє виявляти проблеми ефективності законодавства з огляду на причини відхилень від його приписів, дає загальну оцінку адміністративно-правовим заходам, що запобігають деліктам.

Поряд із причинами вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності слід виділяти умови їх вчинення. Термін «умова» в академічному тлумачному словнику української мови має кілька значень, що можуть бути використані для з'ясування сутності умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності. Так, умова може розглядатися як необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, а також обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [6]. Коли йдеться про адміністративні делікти у сфері банківської діяльності, говориться про те, що вони вчиняються за певних умов – за наявності певних сприятливих обставин, чинників.

Умови можуть сприяти адміністративним деліктам або не перешкоджати їх вчиненню у сфері банківської діяльності. У науці відзначається, що не можна розглядати причини й умови деліктів як окремі категорії, адже в одних випадках певне явище може бути причиною адміністративної деліктності, а в інших – її умовою. Явище стає причиною тільки за наявності конкретних умов, що сприяють їй. Причини адміністративних деліктів є вирішальним, активним фактором, який містить реальну можливість наслідку, а умова є відносно пасивним фактором, що впливає на розвиток причинного зв'язку, але не породжує наслідку [7, с. 62–64].

Відповідно до теоретичних підходів причини вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Розмежування залежить від того, чи здійснюється адміністративний делікт у сфері банківської діяльності під впливом сил, які не залежать від особи, чи особа залучена до формування таких умов.

Суб'єктивні умови адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності залежать від волі особи і породжуються негативними моральними та психологічними явищами й особистісними властивостями. Такими умовами є психологічне перевантаження, сприйняття пропаганди, зокрема через засоби масової інформації; втрата авторитету державних інституцій; корумпованість державних службовців і правоохоронних органів; низька ефективність органів фінансового, зокрема банківського контролю та ін.

Об'єктивними умовами адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності є соціальні суперечнос-

ті, які безпосередньо не залежать від свідомості й волі особи. До таких умов належать економічні проблеми, фінансове розшарування суспільства, об'єктивно зумовлені труднощі здійснення банківської діяльності, інформаційна перенасиченість, культура здійснення банківської діяльності в Україні [7, с. 68–73]. Об'єктивні умови вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності повністю або майже повністю не залежать від волі особи. До суб'єктивних умов, пов'язаних безпосередньо з суб'єктом адміністративного делікту, належать: спосіб життя особи, пропаганда культу грошей у пресі, мережі Інтернет, кінопродукції; недоліки в роботі правоохоронних органів і корумпованість частини посадових осіб і працівників; недосконалість адміністративного законодавства та ін.

Зміст умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності може бути досить різноманітним. Такі умови можуть бути соціально-психологічними, економічними, соціальними, правовими, організаційними тощо. Враховуючи таку різноманітність умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності, їх можна розділити на види, зокрема за близькістю до делікту умови поділяються на безпосередні й опосередковані. В характеристиці окремого делікту безпосередні умови можуть включатися в опис причинно-наслідкового зв'язку. Опосередковані складають загальну «атмосферу», в котрій вчиняється делікт.

Існує і більш деталізована класифікація умов вчинення адміністративних деліктів. Так, виділяють умови вчинення всіх адміністративних деліктів загалом; причини й умови окремих груп адміністративних деліктів (зокрема, у сфері банківської діяльності); умови вчинення окремого конкретного адміністративного делікту. За іншим критерієм поділу умови вчинення адміністративних деліктів поділяються на умови, що сприяють вчиненню адміністративних деліктів (ситуаційні умови), й умови, що формують мотивацію до вчинення адміністративних деліктів.

Коли йдеться про адміністративні делікти у сфері банківської діяльності, то головними називаються економічні причини й умови їх вчинення. Так, за умов численних помилок держави у стратегії й тактиці регулювання економічної діяльності, проблем у банківській системі й оподаткуванні, слабкому контролі та безкарності причиною вчинення адміністративного делікту у сфері банківської діяльності може стати психологія особи (ставлення до подій і дій).

Окремо слід виділити групу правових причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності. Так, делікт може бути вчинено за умов недосконалості законодавства, правозастосовчої практики, що склалася; неефективності правового виховання; неефективності профілактики адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності, з причини правового нігілізму, легковажності та правового безкультур'я [7, с. 68–73].

Оскільки адміністративні делікти у сфері банківської діяльності вчиняються певним обмеженим колом суб'єктів із загальної кількості суб'єктів, що діють у майже однакових умовах, можна зроби-

ти висновок, що одними з визначальних чинників виступають суб'єктивні фактори, такі як: прагнення до влади, користолюбство, неповага до норм права, конформізм, негідні пристрасті та ін.

Причини й умови вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності зумовлені специфічними особливостями такої діяльності, недосконалістю нормативної бази з питань функціонування банківських структур, відсутністю комплексної системи внутрішньобанківського документального контролю, контролю за діяльністю підприємницьких структур і комерційних банків.

Серед економічних умов відзначимо незадовільний стан економіки, високий рівень інфляції, неплатоспроможність багатьох вітчизняних підприємств. Економічні умови є одними з найбільш вагомих з огляду на їх вплив, оскільки, окрім банківської сфери, вони впливають на сферу економічних відносин. Події, що відбуваються в Україні з 2014 р. і призвели до потрясінь у банківській сфері, є однією з найбільш суттєвих умов, яка призвела до потрясіння всієї фінансово-банківської системи. Кризові явища в банківській сфері зумовили низку наслідків, що самі створюють умови для вчинення адміністративних деліктів. Зокрема, обмеженість фінансів викликала різке загострення конкурентної боротьби в сфері банківської діяльності та численних боротів, що призводить до зростання деліктності.

Наступною умовою вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності є надмірне, майже недиференційоване оподаткування в Україні. За таких умов, за оцінками більшості експертів, значна частина суб'єктів господарювання з метою мінімізації податків працюють у сфері тіньової економіки, що є умовою для зростання деліктності.

Соціальні умови в Україні також впливають на вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності. До таких слід віднести загальне падіння життєвого рівня більшості населення та значне розшарування майнового стану громадян. Наслідком такої ситуації є загострення проявів соціального невдоволення через нерівність і намагання держави підтримати соціальну злагоду у суспільстві через надання субсидій, надання пільг тощо.

Падіння життєвого рівня та зростання фінансового розшарування суспільства призводять до збільшення кількості посягань на відносини у сфері

банківської діяльності. В умовах прагнення до зміни соціального статусу і переходу до більш забезпечених груп банківські працівники можуть бути ініціаторами адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності.

Недоліки у функціонуванні органів державної влади й управління та становлення і розвитку політичної системи України також є тими умовами, за яких вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності є можливим. Триваючі роками реформи з постійним перерозподілом повноважень між різними державними органами та відсутність стабільності політичної системи призводить до послаблення державного та інших видів контролю. Наряду з високим рівнем корумпованості органів державного управління це зумовлює вразливість банківської сфери до протиправних посягань. Умовою вчинення адміністративних деліктів у банківській сфері може бути також надмірний вплив керівника банку чи контролюючого органу на їх службовців [8].

Серед проблем організаційно-управлінського характеру виділяють проблему відсутності достатньої кількості спеціалістів із розробки методології організації банківської діяльності, що негативно впливає на розвиток банківської системи України. Широко обговорюються в суспільстві проблеми можливості уникнення відповідальності, що створює умови безкарності. Крім того, часто змінюються правила фінансово-господарської діяльності; це унеможливує довгострокове планування банками і створює умови, коли дохід потрібен тут і зараз, що є умовою вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності.

Висновки. Отже, розглянувши сучасні підходи до виокремлення причин та умов вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності, можна дійти певних висновків, а саме: 1) існує тісний взаємозв'язок між причинами та умовами вчинення адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності; 2) виокремлені види причин та умов вчинення адміністративних деліктів у зазначеній сфері дуже схожі і повинні розглядатися в комплексі, невідривно одне від одного; 3) причини й умови адміністративних деліктів у сфері банківської діяльності повинні враховуватися у розробці державних програм, концепцій (стратегій) із превенції подібних порушень і бути відображені в законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/>
2. Бугайчук К.Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 243 с.
3. Надобко С.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 198 с.
4. Комендацький В. Причини правопорушень і шляхи їх подолання. Матеріали VI Міжвузівської щорічної наукової студентської конференції «Студентська молодь і науковий поступ» / Львівський університет бізнесу і права ; за ред. Л.А. Янковської. Львів. 2009. С. 147–150.
5. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
6. Умова. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 10, 1979. С. 441. URL: <http://sum.in.ua/s/umova/>.
7. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія : Курс лекцій. Київ : МАУП. 2002. 295 с. URL: <https://sci.house/kriminologiya-kniga-scibook/umova.html>.
8. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні. Сайт Міністерства юстиції. Підготував Центр політико – правових реформ. URL: <http://old.minjust.gov.ua/21894>.